

részt iskolai olvasmányokat felvonultató listán azért megjelenik még *Rowling* „Harry Potter”-e, amely kétségtelenül az utóbbi évtizedek legnagyobb olvasottságot elért műve volt.

Nagy Attila az olvasmányokon túl kíváncsi volt, hogy miként vélekedik a mai tizenéves korosztály történelmi személyekről és eseményekről, kik azok a személyiségek, illetve történések, akiket/amelyeket nagyra becsülnék, valamint hogy miféle magyarságtudat jellemzi a kérdezetteket. Érdemes végignézni a könyvben a többféle bontásban megjelenő, ehhez kapcsolódó listákat.

Említést kell tennünk arról, hogy a könyvben az egyes táblázatokban megjelenő kontroll csoport adatai mennyiben és milyen irányban térnek el az átlagtól. Elmondhatjuk, hogy kivétel nélkül mindenhol a jobban teljesítők, a gyakrabban, többet olvasók között jelennek meg a pannonhalmi és a debreceni diákok. Az okokról az egyes fejezetekben részletesen olvashatunk.

A szerző „Emberközelségben” címmel interjúrészleteket közöl a könyv végén: egyrészt diákok, másrészt tanárok és könyvtárosok beszélnek. A megkérdezettek hitelesen adnak választ arra, hogy mit jelent számukra az olvasás, a könyvek, a könyvtár, valamint miféle céljaik vannak az életben, mi értelmét látják életüknek. A hivatásos kultúráközvetítőkkel készített interjúk betekintést adnak abba, hogy ők miféle tendenciákat látnak kirajzolódnival a változások terén, milyen sikereket és kudarcokat könyvelhetnek el, s milyen stratégiájuk van a probléma megoldására.

A korábban idézett „baj van” érzése a könyv olvastán nem csillapodik az emberben. Nem nyugodhatunk meg, hogy saját tapasztalataink csaltak meg csupán, s egyedi jelenséggel van dolgunk. Most már – különösen a felnőttekre vonatkozóan – évtizedekre visszanyúló adatok állnak rendelkezésünkre, amelyekkel a maiakat összevetve láthatjuk, hogy az olvasás körüli helyzet egyre romlik. Egyre szűkül ugyanis azoknak a köre, akik még olvasónak tekinthetők, s újabban már ők is egyre kevesebbet olvasnak.

Nagy Attila nem csupán arra vállalkozott, hogy helyzetjelentést készítsen, de a könyv egyes fejezeteiben megoldási javaslatait is olvashatjuk. Az érintett szakembereknek – tanítóknak, tanároknak, könyvtárosoknak – együttesen kell tenniük azért, hogy a tendencia megállíthatóvá, visszafordíthatóvá váljék. Rajtuk kívül azonban a szülőknek is épp annyi tennivalójuk van, hiszen mint azt Bourdieu oly’ szemléletesen megfogalmazza, hiába tekintjük az iskolát a társadalmi mobilitás tényezőjének, ha mindeközben éppen ez az egyike a leghatékonyabb társadalmi konzerváló mechanizmusoknak. A kulturális tőkét viszont a családból hozzuk magunkkal. A felelősség tehát közös.

Nagy Attila (2003): *Háttal a jövőnek*. OSZK – Gondolat Kiadó. Budapest.

Péterfi Rita

Felekezeti iskola és közösség

Az „iskolaháborúk korának” végével elérkezett az idő a felekezeti iskolák társadalmi funkciójának, oktatási rendszerbeli szerepének, az iskolahasználók velük kapcsolatos elvárásainak a vizsgálatára.

Pusztai Gabriella könyve ezt a célt tűzi ki.

Az egyházi iskolák (újra)indulásával a kilencvenes évek elején jelentős mértékben megváltozott hazánkban az oktatási rendszer fenntartói szerkezete. Az egyházi iskolák és a felekezeti oktatásban részt vevők száma jelentős mértékben gyarapodott, ismereteink azonban korlátozottak maradtak az oktatásügy új szektoráról. A feleke-

zeti iskolák kapcsán eleinte csak az iskolaátadásokkal járó feszültségek váltak ismertté, mióta ez az időszak elmúlt s már van némi tapasztalat a működésükkel kapcsolatban is, olyan kérdéseket is vizsgálhatunk velük kapcsolatban, amelyek átfogóbb, mélyebb elemzést igényelnek. Pusztai munkája két nagyobb részre tagolódik: az első rész a kérdéssel kapcsolatos elméletek, nézetek és kutatási eredmények bemutatására, a második egy hazai empirikus vizsgálat eredményeinek elemzésére épül.

A szakirodalom az egyházi iskolákat a vallási vagy etnikai szocializációt kitűző iskolák, az úgynevezett „elkötelezett iskolák” (commitment schools) közé sorolja, melyek legfontosabb megkülönböztető jegye, hogy az iskolaközösség egy szubkultúrához tartozik, és az oktatás a többi iskolának megfelelő tananyag mellett a szervezett vallási vagy etnikai csoport identitásörző törekvését szolgálja. Az ilyen iskolák manifeszt céljai között a tanulmányi munka mellett a fiatal generáció vallási vagy kulturális szocializációja is jelen van, azaz ezekben az iskolákban nemcsak a társadalmi felemelkedés, hanem a kultúraátadás is az iskola és a család közös célját képezi. A felekezeti iskolák azonban nem feltétlenül sorolhatóak mind ebbe a kategóriába, az egyház iskolafenntartóként ugyanis nem kizárólag a szakralitás közvetítését tekinti feladatának, sok esetben tudatosan szekuláris tevékenységet, professzionális feladatellátást folytat. Ezért nehéz feladat annak megismerése, hogy milyen társadalmi szerepet töltenek be a felekezeti iskolák, milyen társadalmi csoportok veszik igénybe őket, és milyen elvárásokat támasztanak velük szemben.

A kérdés megválaszolását nagyban segíti a nemzetközi tapasztalatok és a korábban erre az iskolaszektorra irányuló vizsgálatok eredményeinek áttekintése. A felekezeti iskolákkal kapcsolatos kutatások mindenekelőtt Hollandiában és az USA-ban folytak, vizsgálták az iskolahasználók társadalmi összetételét, elvárásait és ennek tükrében az iskolák tanulmányi eredményességét, illetve a fiatal generáció egészségének az eredményességét. A legnagyobb hatású, vitát kiváltó kutatást *James S. Coleman* készítette a nyolcvanas években. A felekezeti iskolákra irányuló vizsgálatok szinte mindenütt jellemzően hasonló megállapításokra jutnak: jelentős társadalmi érdeklődés van a felekezeti iskolák iránt, ezek általában jobb eredményeket érnek el, a pozitív szektorhatás érvényesül a hátrányos helyzetűeknél is. Az iskolaválasztással kapcsolatos vélemények a szakirodalomban eltérőek: egyesek szerint a hatékony tanulmányi munka miatt választják a felekezeti iskolákat, mások szerint a tanulmányi munka és a vallásos nevelés igénye, illetve a fiatalok védettsége bizonyos társadalmi problémákkal szemben egyformán fontos.

A probléma hazai vizsgálatára, szórványos próbálkozásokat nem számítva, mindeddig nem volt példa. Csak annyit tudhatunk, hogy hazánkban az elmúlt években a felekezeti középiskolák jelentős társadalmi megbecsülést vívtak ki. A kilencvenes években lezajlott hálózatbővüléssel együtt járó létszámnövekedésük és a felsőoktatásba való bejutás terén mutatkozó felvételi eredményességük azt sugallja, hogy az egyéni iskolák nálunk is keresett és eredményesen működő intézmények. Általánosan elterjedt nézet emellett, hogy hazánkban a felekezeti iskolák többsége úgynevezett elit iskola, ahová leginkább előnyös családi háttérű tanulók jelentkeznek. A most megjelent könyv ezeket a közvélekedéseket vizsgálja, továbbá a nemzetközi szakirodalom fontosabb megállapításait ellenőrzi a hazai felekezeti iskolák esetében. A könyv alapjául szolgáló kutatás keretében a szerző 11–12. évfolyamos felekezeti középiskolás tanulókat keresett fel kérdőív segítségével, hogy megismerje, milyen társadalmi háttérrel rendelkeznek a tanulók, milyen társadalmi igényt elégítenek ki ezek az iskolák. Az elemzés összesen 1463 fős mintán készült adatfelvétel eredményeire épül, s kitér a vallási háttérre, a szülői iskolázottsági és foglalkozási adataira, az iskolaválasztás motivációira s a felekezeti középiskolák (túlnyomórészt gimnáziumok) tanulmányi eredményességére.

Az elemzés nyomán kiderül, hogy a felekezeti gimnáziumok tanulói vallásosabbak, mint korosztályuk, de nem kizárólag tradicionálisan vallásos családokból kerülnek ki. A

felekezeti gimnazisták családjainak körülbelül egyharmada határozottan és egyházasan vallásos, köztük a legintenzívebben vallásos közezből származók családjában megfigyelhető az intergenerációs zártság. A családok másik harmadában csak az anya vallásos, a harmadik harmad nem vallásgyakorló. Az iskolák felekezeti szempontból nem homogének, de az egyes felekezetekhez tartozó diákok mintegy 80 százaléka saját egyháza iskoláit látogatja.

A szülők iskolázottsága szempontjából kedvezőbb képet mutat az átlagnál: a diplomások aránya 70 százalék feletti ezekben az iskolákban. Különbség van azonban a fővárosi és a vidéki iskolák között ebben a tekintetben: a diplomások aránya elsősorban a fővárosi iskolákban jelentős, a vidéki iskolákban nagy az alacsony iskolázottságú szülők aránya. A szülők foglalkozása szempontjából is jelentős különbség figyelhető meg a fővárosi és a vidéki iskolák között: a budapesti iskolákban több az értelmiségi, a vidékiekben több a szakmunkás-alkalmazotti családból származó gyerek. A foglalkozási hierarchia csúcса (vezető) és az alsó szintje (segédmunkás) a felekezeti iskolákban kevésbé jellemző, úgy tűnik, ez az iskolatípus inkább a középrétegek iskolája. Demográfiai sajátosságokban azonban találhatóak közös vonások, például jellemzően magasabb a gyerekszám a tanulók családjában.

A szerző klaszteranalízis segítségével hat családi miliótípust különböztet meg, ezek összevetéséből úgy tűnik, hogy a felekezeti iskolák a világias értelmiségi, a hitvalló értelmiségi és a passzív kultúrvallásos családokból kerülnek ki nagyobb arányban, de nem csekély az alacsonyan képzett vallástalanok, sőt az elvallástalanodók aránya sem. Az iskolaválasztás motivációinak elemzése azt mutatja, hogy nagyon különböző családi közezből érkehetnek tanulók hasonló elvárásokkal, másrészt hasonló körülményekből érkező tanulók nagyon eltérő igényekkel léphetnek fel. Az iskolaválasztás terén azonban közös vonás, hogy a tanulók vagy közvetlen erkölcsi, vagy vallásos fejlődés reményében, illetve az iskola vallásos jellege alapján elvárható szeretetteljes és biztonságos légkörben bízva választják ezeket az iskolákat.

A felekezeti iskolákkal kapcsolatosan a talán legizgalmasabb kérdés a tanulmányi eredményesség vizsgálata. A tanulmányi eredményesség lehetséges mutatói közül a szerző a továbbtanulási szándékokat vizsgálta, s a felekezeti iskolába járó tanulókat a nem felekezeti iskolák tanulóival vetette ebből a szempontból össze. A reprodukciós elmélet logikája szerint a származás, a kulturális háttér jelöli ki a továbbtanulási terveket, a felekezeti iskolások esetleg várható előnye is ebből fakad. Az itt szerzett tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a felekezeti iskolákból több tanuló igyekszik a felsőoktatásba, mint más középiskolákból (86 százalék, illetve 75 százalék), s a különbség túlmutat a felekezeti és a nem felekezeti középiskolások kulturális tőkével való ellátottságának különbségein; mert még a legiskolázatlanabb szülők gyermekeinek 70 százaléka is felsőfokon akar továbbtanulni. A felekezeti iskolákban gyengébb a szülői iskolázottsági szint és a továbbtanulási elképzelések közötti összefüggés, azaz a szülői végzettség kevésbé határozza meg a továbbtanulással kapcsolatos döntést. A legfeljebb általános iskolát, szakmunkásképzőt vagy szakközépiskolát végzettek gyermekei arányukhoz képest többen szándékoznak főiskolára jelentkezni, a diplomás szülők az egyetemet részesítik előnyben. Általában is jelentős a különbség a továbbtanulási szintek szerint: a nem felekezeti iskolákban tanulók között aránylag kevesebben terveznek egyetemi továbbtanulást, mint a felekezeti iskolások. Az adatok alapján úgy tűnik, hazánkban is megfigyelhető az a tendencia, hogy a felekezeti iskolákban valamilyen okból az alacsonyabb végzettségű szülőktől származó diákoknak nagyobb a továbbtanulási hajlandósága, mint máshol, a reprodukciós hatásokat kompenzálja valami, amit nem könnyű megragadni, mindenesetre az adatok tanúsága szerint szerepe van az aktív vallásgyakorlatnak s a családi miliónekn egyaránt.

Kérdés, mi magyarázza ezt a sok országban egyaránt megfigyelhető összefüggést a felekezeti iskolák és a továbbtanulási hajlandóság között. A választ a társadalmi tőke fogal-

mával adja meg a szerző. A társadalmi tőke mind Bourdieu, mind Coleman elméletében megtalálható fogalom, a két szerzőnél azonban jelentős mértékben eltér egymástól. Bourdieu szerint az iskolai siker a kulturális tőke családi transzmissziójának eredménye, s ennek következménye a társadalmi struktúra reprodukciója. A társadalmi tőke fogalmát Coleman ezzel szemben nem a konfliktusos mezőben összeütköző egyének, hanem a társadalmi csere rendszerében egymással együttműködő cselekvők kapcsolatainak tulajdonságaként értelmezi. Ezért a továbbtanulási tervek különbségeit is másként magyarázza a két megközelítés. A reprodukciós elmélet szerint a családból származó kulturális és gazdasági tőke magyarázza leginkább a továbbtanulási tervek különbségeit (szülők iskolázottsága, foglalkozása, anyagi helyzete, lakóhely településtípusa). A társadalmi tőke Coleman-i elmélete szerint a továbbtanulási szándék alakulását elsősorban az egyes családokból származó tanulók számára rendelkezésre álló eltérő mértékű társadalmi tőke magyarázza (ennek forrása a családnak mint kapcsolati struktúrának a kohézió jellege, információpotenciálja, valamint a szülők és a tanulók családon kívüli kapcsolatrendszerének jellege), s a továbbtanulási tervek különbségei feltételezhetően nem a tanulók egyenkénti tőkével való ellátottságának mértékével, hanem az iskola vagy egy-egy iskolai közösség jellemzőivel magyarázhatóak.

A feltételezést a hazai felekezeti iskolák esetére nézve logisztikus regresszió segítségével ellenőrizte a szerző, amelybe több egyéni és az iskola társadalmi tőkéjét jellemző tényezőt vont be (gazdasági tőke, kulturális tőke, kapcsolati tőke). Az egyéni tényezők közül a szülők foglalkozása játsza a főszerepet a kulturálistőke-mutatók közül, a lakóhelynek kisebb a befolyása a vártnál. A kulturális tőke kontextus-hatását vizsgálva kitűnik, hogy a diplomás szülői háttér bármely egyéni tőkeforrás hatását megelőzi, s ez megerősíti azt a feltételezést, hogy a tanulók szüleinek kedvező iskolánkénti összetétele ösztönzőleg hat a kisebb családi kulturális tőkéjű tanulóira is. A gyerekek zárt baráti kapcsolatainak iskolai aránya pedig az összes addigi magyarázó változónál jóval tekintélyesebb mértékben befolyásolja a továbbtanulási terveket. Ez a hatás erősebbnek bizonyult a kulturális tőke iskolai kontextus-hatásánál is.

A tanulók szüleinek kedvező iskolánkénti összetétele ösztönzőleg hat a kisebb családi kulturális tőkéjű tanulóira is. A gyerekek zárt baráti kapcsolatainak iskolai aránya pedig az összes addigi magyarázó változónál jóval tekintélyesebb mértékben befolyásolja a továbbtanulási terveket. Ez a hatás erősebbnek bizonyult a kulturális tőke iskolai kontextus-hatásánál is.

A másik nagyon érdekes vizsgálati kérdés a felekezeti középiskolák nem-tanulmányi eredményessége, azaz a nevelési eredményesség, amely szociológiai megközelítésben a normák működését érinti. A szerző e kérdést egy előíró és egy tiltó típusú norma érvényesüléseként vizsgálja ebben a populációban – a vizsgált felekezeti középiskolások mindkét szempontból védettebbnek bizonyultak az átlagos középiskolákhoz viszonyítva. Az előíró norma érvényesülését az előítéletesség vizsgálatával közelítették meg, s azt találták, hogy a felekezeti iskolások toleránsabbak, mint a nem felekezeti iskolákba járó tanulók. A tiltó norma érvényesülésének vizsgálatára a drogfogyasztási magatartások elemzése adott alkalmat. A drogfogyasztás szintén ritkább a felekezeti iskolákban, kevesebb, mint feleannyian próbálták ki a tiltott szereket, mint a nem felekezeti iskolákban, s későbbi életkorban ismerkednek meg a cigarettával és a drogokkal, még a sérült szerkezetű családokban nevelkedők is.

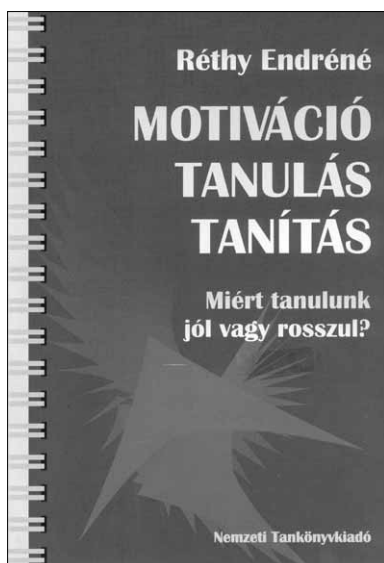
Az oktatáshoz értők szemével nézve az ideális iskola az, amelyik az oktatással összefüggő lehetséges célokat egyidejűleg képes megvalósítani, azaz tanulmányi szempontból éppúgy eredményes, mint nevelési szempontból, s az oktatás minőségének terén épp-

olyan hatékony, mint az esélyegyenlőség biztosítása terén. Sajátos, hogy erre éppen az egyházi középiskolák szolgálhatnak jó példával, amelyeknek jellemzően nem tartozik deklarált céljuk közé a társadalmi mobilitás segítése vagy a hátrányos helyzet kompenzálása. A felekezeti iskolák azonban annak révén, hogy erős szociális háló működik bennük és körülöttük, ebben is nagyon kedvező eredményeket érnek el, ráadásul oly módon, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek hatását is láthatóan kompenzálni képesek.

A könyv nagy elméleti és módszertani felkészültséggel íródott, igen alapos munka. A szerző több oldalról járja körül igen módszeresen a kérdést, izgalmas kérdésfeltevéseken keresztül vezeti végig az olvasót az elemzésen, meggyőző erővel, jól strukturált szerkezetben, nyelvileg szép és pontos megfogalmazásban. Mindezzel valami olyat mutat meg, ami ma úgy tűnik, egyre fontosabbá váló kérdés: az iskolák tanulmányi és nevelési eredményességének legnehezebben feltárható összetevőihöz visz közel, s ezzel egészen új, eddig hazánkban nem vizsgált összefüggésekre hívja fel a figyelmet.

Pusztai Gabriella (2004): *Iskola és közösség. Felekezeti középiskolások az ezredfordulón*. Gondolat.

Imre Anna

A Nemzeti Tankönyvkiadó könyveiből